

Маматжанова Ф.К.

АГРЕССИЯНЫН ГЕНДЕРДИК ӨЗГӨЧӨЛҮГҮ

Маматжанова Ф.К.

ГЕНДЕРНАЯ СПЕЦИФИКА АГРЕССИИ

F.K. Mamatzhanova

GENDER-SPECIFIC AGGRESSION

УДК: 396.1

Алгач агрессивдүүлүк гендердик айырмага салынбай изилденип жана толугу менен маскулиндүүлүк сапатты камтыса, акыркы учурдагы изилдөөлөр агрессивдүүлүк аялдарда да күчтүү экендигин көрсөтөт. Муну менен аял-эркектин ортосундагы агрессиянын айырмачылыктарын көрсөтүүгө толук мүмкүн. Агрессияны түшүндүрүүдө биологиялык жана генетикалык факторлор каралып, ошондой эле агрессия кырдаалдан улам да келип чыгаары маалым. Агрессивдүү жүрүм-турумда атайын азгырылып жана көкүтүлгөн учурлар да кездешет, бул каршылашуу түшүнүгү менен да берилет. Чындыгында агрессия көзгө көрүнбөйт, бирок ал эркекте да аялда да түрдүүчө кесепеттерге алып келүүчү формада жашайт.

Негизги сөздөр: агрессия, гормондор, гендердик роль, чыр-чатак, кылмыш, зыян келтирүү, зомбулук, түгөйлөр-дүн зомбулугу.

Если раньше агрессия не различалась по гендерным признакам, а полностью считалась качеством маскулинности, то в последнее время научные исследования подтверждают наличие высокой агрессии у женщин. Тем самым есть возможность для выявления различия между мужской агрессией и женской агрессией. При объяснении агрессии рассматриваются биологические и генетические факторы. А также известно, что агрессия проявляется из-за ситуации. При агрессии встречаются и случаи подражания, что также объясняется враждебными отношениями. На самом деле агрессия не бросается в глаза, но она живет в форме, которая приносит разных бед и мужчине, и женщине.

Ключевые слова: агрессия, гормоны, гендерная роль, конфликт, преступление, наносит вред, насилие, супружеское насилие

If earlier on the aggression was not differentiated by gender, and it was fully considered to be the quality of masculinity, then recent researches confirm the presence of high aggression in women. Thus, it is possible to identify the differences between male and female aggression. In explaining aggression biological and genetic factors are considered. And we know that aggression is also manifested because of the situation. Then there are also cases of aggression related to temptation and teasing, which is also explained by hostile relations. In fact, aggression is not evident, but it exists in a way that brings various troubles to men and women.

Key words: aggression, hormones, gender role, controversy, crime, to do harm, abuse, violence of spouses

Агрессия бул: жүрүм-турумдун модели. Ал терс эмоция, ачуу келүү менен коштолуп анын жыйынтыгы: капа кылуу, зыян келтирүү болот.

Аял менен эркектеги агрессиянын өзгөчөлүгү боюнча аныктамаларга эки мамиле айтылып жүрөт:

социобиологиялык жана социомаданий (гендерлик). Биринчиси 1980-1990-жылдары өтө белгилүү болуп, анын көрүнүктүү өкүлдөрү И.С.Кон, З.Матейчек, Э.Маккоби, К.Джеклин, З.Фрейд ж.б. болушкан. Бул мамилеге ылайык жыныстык дифференциация-универсалдуу биологиялык процесс деп түшүндүрүлүп, сөз гормоналдык өзгөчөлүктөрдүн айланасында болот. Экинчиси боюнча жыныстык дифференциация социализациянын жана гендерлик ролдорду өздөштүрүү багытындагы маданияттын таасиринин жыйынтыгы экендигин айтышат. Өкүлдөрү: Д.Арчер, Ш.Бери, О.А.Воронина, И.Гоффман, Э.Х.Игли, В.Дж.Стеффен, И.С.Клецина, Т.А.Клименкова, В.Попова, Е.И.Трофимова, Б.Фридан ж.б. [Н.Ф.Сухарева. 2006]. Ал эми агрессиянын түрлөрүн, анын себебин узак мөөнөт изилдеген окумуштуулар К.Лоренц, Г.Парсенс, С.Фешбах, З.Фрейд, Э.Фромм, Х.Хеккаузен ж.б. болгон.

Агрессияны түшүндүрүүдө көбүрөөк биологиялык жана генетикалык факторго жакындаого болот. Себеби тестостерон (эркектик жыныстык гормон) менен агрессиялык мүнөздүн тыгыз байланышы бар. Социалдык жүрүм-турумдар менен алектенген биологдор агрессиядагы гендердик айырма негизинен генетикалык факторлор менен негизделерин айтышып, бул көз-караш боюнча эркектерде агрессиянын күч колдонуу формасынын денгээли жогору жана агрессивдүү, зордукчул жүрүм-турум эркекке генден генге өткөндөй. Бирок муну изилдеп чекит коюлган аныктама дегенге болбойт. Ал эми агрессиядагы гендердик айырманы, социалдык жана маданий факторлору боюнча айырманы гендердик ролдордун карама-каршылыгы жаратат. Көп элдерде ошол эле учурда кыргыздарда да аялдар эркектерден айырмаланып коомдук жана аларга меймандостук, башкалар үчүн кам көрүү, тез таасирленүүчүлүк, ачыктык, акыйкаттуулук, боорукердик мүнөздүү. Эркектер өзүлөрүнүн күчү, көзкарандысыздыгы, өзүнө болгон ишеним, чарбачылдык менен айырмаланып турушат. Ушуга байланыштуу көпчүлүк маданияттарда эркектер өзүлөрүн аялдарга караганда агрессивдүү алып жүрүүлөрү зарыл деген түшүнүк жашайт жана коомчулуктан да ошол сапат күтүлөт. Мунун өзү да эркектердеги агрессиянын туруктуу болушуна түрткү берет.

Ар бир гендерлик роль эркектик жана аялдык көнүмүш калыптардын чагылышы болгон белгилүү бир сапаттардын топтому менен коштолот. Эркек

күчтүү, көзкарандысыз, активдүү, агрессивдүү, ар тараптуу жеткилен, ал эми аял-назык, тың, чыдамкай, алсыз, көзкаранды, эмоционалдуу, үй-бүлөгө жароокер болуусу зарыл деген сыяктуу. Бирок, буга чейин агрессивдүүлүк жыныстык айырмага салынбай изилденип жана толугу менен маскулиндүүлүк сапатты камтыса, акыркы учурларда агрессивдүүлүк аялдардан да даана көрүнөт. Аял менен эркектин ортосундагы агрессиянын айырмачылыктарын көрсөтүүгө толук мүмкүн. Мисалы: эркектер көбүрөөк физикалык агрессиянын объекти болушат. Статистикалык маалыматтарга караганда аялдардан айырмаланып эркектерде өлүм менен коштолгон чыр-чатактар көбүрөөк. Ал эми аялдарда күйөөлөрүнүн зомбулугуна жана жыныстык агрессияга кабылуу көп.

Эң эле жаманы агрессиянын артында «кылмыш» коркунучу жатып, личностко карата өтө оор кылмышка айланууда: адам өлтүрүү, денеге зыян келтирүү, зордуктоо ж.б. Көптөгөн окумуштуулардын ою боюнча денеге физикалык жана психикалык зыян келтирүү менен коштолгон агрессия туулгандан канында болбойт, ал айлана-чөйрөнүн таасири жана тар, туура эмес социализация процессинин жыйынтыгы болору белгиленет [К.Лоренц 1994]. Тилекке каршы криминалистиканын, саламаттык сактоонун, маалымат каражаттарынын, социологиянын маалыматтарына ылайык зордукчул личносттор аралык мамиле – нормага айланып, бир муундан экинчи муунга берилип, өтүп келе жатат.

Согуштар учурунда, согуштан кийин, ар кандай революциялык кырдаалдар мезгилинде тобокелге салынган агрессивдүү жүрүм-турум баатырдык деп эсептелген. Демек, агрессия кырдаалдан улам да келип чыгат. Ошондой эле агрессивдүү жүрүм-турумда атайын азгырылып жана көкүтүлгөн учурлар да кездешет, бул каршылашуу түшүнүгү менен да берилет. Эдгар По эмоционалдык каршылашууну-сезимдерге доо кетүү деп түшүндүрөт. Чындыгында агрессия көзгө көрүнбөйт, бирок ал эркекте да аялда да түрдүүчө кесепеттерге алып келүүчү формада жашайт. Каршылашуунун өзү агрессивдүү жүрүм-турумга алып баруусу мүмкүн. Агрессивдүүлүктүн ажырагыс касиети болуп өзүн-өзү башкаруунун, колго алуунун жоголушу эсептелет. Бул жараян аялда жана эркекте бирдей болот, бирок эки башка формада. Ал үчүн негиз бала чактан курулуп коомдук жашоонун түрдүү чөйрөсүндө «аял-эркек агрессиясы» менен көрүнөт.

Өнүгүүнүн түрдүү этаптарында баардык социалдык институттар тарабынан эркек балдардан жана кыздардан тиешелүү жүрүм-турум өзгөчөлүгү күтүлөт, ал үчүн тарбияланышат жана окутулат. Эркек балдардан ишенимдүүлүк, тырышчаактык, кыздардан этияттуулук, баш ийүүчүлүк талап кылынган. Кыз балдарга караганда эркек балдардагы агрессивдүүлүк татаалыраак, башкача айтканда, эркек балдар агрессиясын билдирүүдө өз кызыкчылыктарын негизги орунга коюшат да физикалык

агрессияга шыктуу, ал эми кыздардагы агрессивдүүлүк – андан, сезимден тышкары болуп, тубаса жумшактык жогору болот. Башталгыч мектеп курагындагы эркек балдар, кыздарда агрессия түз мааниге ээ болуп, ал да түз физикалык жана кыйыр физикалык агрессияга бөлүнөт. Өспүрүм куракта кыйыр агрессия фактылары көбөйө баштайт.

Ата-энелердин өзүнүн уул же кызынын агрессиясына көз-караштары өзгөчөлөнөт. М: ата тараптан өз уулун капа кылгандарга «жообун» берүүсү, «кегин» алуусу оң бааланат. Мындай мамиленин өзү, эркек баладагы жана кыздагы агрессиянын көрүнүшүнүн гендердик өзгөчөлүгүн шарттайт. Эркек балада жана кыздарда агрессиянын өзөгүн телевидение, компьютердик оюндар да түзүүдө. Эркек балдар үчүн аларга жаккан согуштар, үрөй учурган коркунучтуу, канкор, түрү суук немелер, арбактар, мүмкүнчүлүгү чексиз каармандар тууралуу мультфильмдер, кинолор сүйүктүү жанрга айланган. Ал эми кыздарга комедия, сүйүү, музыка жана обон менен коштолгон жанрлар көбүрөөк жагып, ал өзгөчөлүк агрессия жараянынын тузакталышына белгилүү бир деңгээлде таасирин тийгизе алат. Аял жана эркектин кандай болушу керектиги жөнүндөгү социалдык детерминацияланган түшүнүктөр кыздар менен эркек балдардын, эркек менен аялдын психикалык өсүүсүнүн маданий контекстине зор таасирин тийгизе алат. Эркек балдар менен кыздардын агрессиясын ата-энелер колдоп эле турбастан, анын көрүнүшү үчүн өзүлөрү да үрөөн себишет. Мисалы, ата-эне балдары үчүн оюнчук тандоо менен да экөөнүн агрессияга карата мүмкүнчүлүгүн аныктайт. Эркек бала үчүн пистолет, самолет, түрдүүчө куралданган солдаттарды тандайт. Кыздар үчүн куурчак, мебель, идиш-аяк тандалат.

Балдар, негизи агрессияга эч кандай тиешеси жок таза заттар болуусу максаттуу. Бирок, Лавуазье методу боюнча танууга токтолсок, окумуштуулар метеориттер жөнүндө айтышканда ал «асмандан таш жашы мүмкүн эмес, себеби асманда таш жок» деп айткан. Бул өңүттөн караганда, балдардан агрессияны күтпөйсүң, себеби ал көрүнбөйт, бирок агрессия бирде болбосо бирде чыгышы мүмкүн, себеби түпкүрүндө анын өзөгү бар чыгат?

Үй-бүлөдөгү ата-эненин өз ара мамилеси, үй бүлө мүчөлөрүнүн мамилеси эркек бала жана кыз үчүн үлгү. Балдар жада калса, өзүлөрүнүн оюндарында, үйдөн, көчөдөн көргөн улуулардын мамилесин кайталап ойношот, көрсөтүшөт. Башкача айтканда, эч кандай түшүндүрүүсүз эле биз улуулар, агрессиянын ар кандай түрүнө балдарды өз жүрүм-турумубуз менен үйрөткөнгө жөндөмдүүбүз.

Агрессивдүүлүктүн гендерлик өзгөчөлүктөрү жөнүндө сөз болгондо, агрессивдүүлүктү психологиялык түзөп ондоолор негизги мааниге ээ болуп «адамдагы агрессияны жана таш боордукту жаш кезде гана жеңүүгө болот» деп айтылат. [Иванова 2002:55-56]. Бул жараян психологдордун жардамы менен ишке ашып, ал үчүн атайын иштелген ыкма-

лар толук эмес болсо да жыйынтык берери анык. Анда негизинен когнитивдүү жана релаксациялык (танатотерапия) программалардын натыйжалуулугун тажрыйбалар далилдеп келет.

Аял-эркек зомбулугу түшүнүгүнүн ичинде түгөйлөр ортосундагы агрессия да өзгөчө көңүл бурууга муктаж. Үй-бүлөлүк зордук-зомбулук тууралуу сөз болгондо көбүн эсе аялдар, балдар, карылар жөнүндө айтылат. Бирок XX кылымдын 90-жылдарындагы экономикалык кризистер личносттор аралык мамилелердин курчушуна алып келип, анын натыйжасында аялдардын агрессор катары чыгышына кырдаалдар көп түзүлө баштаган. Буга барган сайын өсүп жаткан тигил же бул кылмыштын түрлөрүн жасагандыгы үчүн камалган аялдардын саны далил. Коомдук аң-сезимде түгөйлөр ортосундагы мамиледе, аялга зордук-зомбулук маселеси дегенде эркекти зөөкүр катары көрүү кала берүүдө, ал эми аялдын агрессор катары чыгышы нонсенс катары кабыл алынууда. Бирок 1970-жылдардан баштап эле жубайлар ортосундагы зомбулук – бир жактуулуктан чегине баштаган, башкача айтканда, чет элдик изилдөөчүлөр маселенин мейкинин чоңойтушуп агрессор деп эркек эсептелинип жүрсө, кийинчерээк эркек менен тең тайлаш аял да, агрессор сапатта чыгаарын 200 дөй изилдөөчү далилдешкен. Алардын кээ бирлерин атасак:

- Д.Ар-чер жана Н. Рэй (Великобританиядагы жолугушуулардагы зомбулук: алдын ала изилдөө);
- И.Эрис жана П.Джонсон (түгөйлөрдүн ортосундагы күч зомбулугуна баа берүү);
- Р.Бленд жана Х.Орн (Үй-бүлөлүк зомбулук жана психикалык бузулуу);
- Д.М.Гонзалес (Аялдар эмне үчүн зомбулукту башташат: эркектерге кол салуунун себептерин үйрөнүү үчүн изилдөө);
- Дж.В.Уайт (Гетеросексуалдык чыр-чатактардагы аялдын агрессиясы);
- С.Стеинметц (Никедеги зомбулукту кросс-маданий салыштыруу) [Е.А.Брайцева 2009] ж.б.

Түгөйлөрдүн зомбулугу феноменин кароодо аны үй-бүлөлүк зомбулуктан гана эмес, бул эки процессти – эрдин аялдын, аялдын эринин үстүнөн зомбулугун бөлүп кароо абзел. Аялдын эрине, чогуу жашаган эркегине, өнөктөшүнө карата зомбулугу бир катар себептерден улам актуалдуу. Социалдык-экономикалык чөйрөдөгү бир катар өзгөрүүлөр, кризистер, баалуулуктар системасынын бузулушуна, жаңыланышына алып келди, ага ылайык кээ бир эркектер «үй-бүлөнү багуучу» милдетинен арылып калды. Ошондой эле үй-бүлөдө аял, эркек милдеттери мурдагыдай катуу бекитилген ролдорго ылайык болбостон, «жумшак» жана «ийкемдүү» бөлүнүүгө дуушар болууда. Сөзсүз түрдө ал милдеттердин аткарылуусу же аткарылбай калуусунун артында ага

жооп катары түрдүү формада эркектин же аялдын агрессиясы турат. Демек, биз үчүн жат болгон аялдын агрессиясынын күчөшүнүн өзөгүндө экономикалык кризистер жана анын кесепеттери тургандыгы шексиз, бирок бул себептердин бири гана.

Маселени толук чечилишине жетүү мүмкүн эмес, бирок бир катар алгылыктуу жылыштарга алып келүүчү шарттарды саноого болот. Алар: коомдун жашоосунун анын ичинде үй-бүлөнүн жашоо сапатын жакшыртууга, коомдо, жеке адамдын жашоосунда укуктук аң-сезимди бекемдөөгө жетишүү зарыл, эң сонун үлгү боло турган салттуу жүрүм-турумдарыбызды пайдалануу менен чыр-чатактуу абалды күчөтпөөнүн жолдорун иштеп чыгуу, ар кандай агрессиянын түрүнүн коом тарабынан катуу сынга алынуусу, үй-бүлөлүк кризисти, агрессиянын күчөп кылмышка айлануусун негиздеген жана личносттун бузулушуна алып келген, өбөлгө түзгөн себептерди жоюу, адекваттуу багыттарды, укуктук менталитетти бекитип жана үй-бүлөлүк турмуштун, руханий-нравалык салттардын эң жакшы тараптарын кайра жаратуу, үй-бүлөнү социалдык коргоонун бирдиктүү, максаттуу чараларын иштеп чыгуу, ал боюнча коомчулукту кеңири маалымдоо зарылдыгы сыяктуу шарттар.

Литература

1. Лоренц К. Агрессия (так называемое и зло). М., 1994.
2. Крысанова М.В. Женские образы в цикле Э.Т.А.Гофмана “Серапионовы братья”. Вестник Балтийского федерального университета им И.Канта №8/2010.
3. Гофман Э.Т.А. Собр.соч., в 6т М., 1998.
4. Большой энциклопедический словарь: Искусство. М.,
5. Сухарева Н.Ф. Гендерные особенности проявления агрессии учащимися младшего школьного и подросткового возраста. М., 2006. www.dissercat.com.
6. Брайцева Е.А. Женское супружеское насилие. Нижний Новгород., 2009.
7. Иванова Е.А. Гендерные различия в проявлении агрессивности у детей подросткового возраста: Дисс. канд. психол. наук. – Иркутск, 2002. -181с. [dissercat.com](http://www.dissercat.com)
8. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. – М.: Российское право, 1992.-256 с. [dissercat.com](http://www.dissercat.com)
9. Бэрн Р., Ричардсон Д. Агрессия: Пер с англ. – СПб.: Питер, 1997. – 336 с. [dissercat.com](http://www.dissercat.com)
10. Клименкова Т.А. Насилие как основа культуры патриархального типа. Гендерный подход к проблеме // Гендерный калейдоскоп/Под. ред. М.М. Малышевой. - М.: Academia, 2002. С. 212-146. [Dissercat http://www.dissercat.com](http://www.dissercat.com)
11. Лысова А. Женская агрессия и насилие в семье. // Общественные науки и современность. 2008., №3.
12. Горбачев А., Медицина и жертвы агрессии // Независимая газета 2003., 19 сентября.

Рецензент: д.филос.н., профессор Социологии Исаев К.И.